

NOVI NALAZ KRUNIŠTA S LAVLJIM PAROM S LOKALITETA GABAJEVA GREDA KOD KOPRIVNICE

UDK 904:725.94 (497.5) «652»
Primljeno/Received: 2002. 04. 10.
Prihvaćeno/Accepted: 2002. 04. 11.

Igor Kulenović
HR 48000 Koprivnica
Muzej grada Koprivnice
Trg L. Brozovića 1

Miona Muštra
HR 10000 Zagreb
Ulica sv. Mateja 39

U rujnu 2001. g. na lokalitetu Gabajeva greda kod Koprivnice iz vode je izvađeno nedovršeno krunište s lavljim parom od krupnozrnatog bijelog mramora. Radi se o kompoziciji gdje je između dva lava smješten plitki prikaz ženskog lika na prizmatičnom stubu. Ponuđene dvije interpretacije ovog prikaza odnose se na Kibelu i Meduzu. Kompozicija kruništa vezana je uz širenje sinkretičkih kultova rimskim provincijama od 1.-3.st. U taj je široki vremenski okvir smješteno i naše krunište jer je ono pronađeno izvan arheološkog konteksta pa ga zasad nije moguće preciznije datirati. Krunište iz Gabajeve grede pokazuje karakteristike visoke umjetničke kvalitete. Članak se osvrće na materijalnu osnovu proizvodnje i trgovine mramornim izrađevinama iz čega se izvodi teza o prisutnosti forme kruništa u istočno-panonskim središtima Mursi i Sirmiju kao rezultata djelatnosti pohorskih kamenoloma, pri čemu je Poetovio identificiran kao glavni centar trgovine mramorom te širenja ove forme.

Ključne riječi: lavlje krunište, mramor, antika

UVODNE NAPOMENE

U rujnu 2001. g. imali smo sreću da do nas na ponešto neobičan način dođe nalaz monumentalnog kruništa s lavljim parom. Na šljunčari Gabajeva greda radnici Bilokalnika-Igme su pri iskopavanju šljunka plovećim bagerom zahvatili nalaz na dubini od 20 m. Odmah su primijetili da se radi o nečem neobičnom pa su postupali oprezno. Nakon ne tako malih poteškoća (krunište im je tri puta ispalo natrag u vodu jer su se bojali previše ga stisnuti da se ne bi zdrobilo), nalaz su gotovo neoštećen izvukli na platformu plovećeg bagera. Otuda je prenesen u Muzej grada Koprivnice gdje se sada čuva.

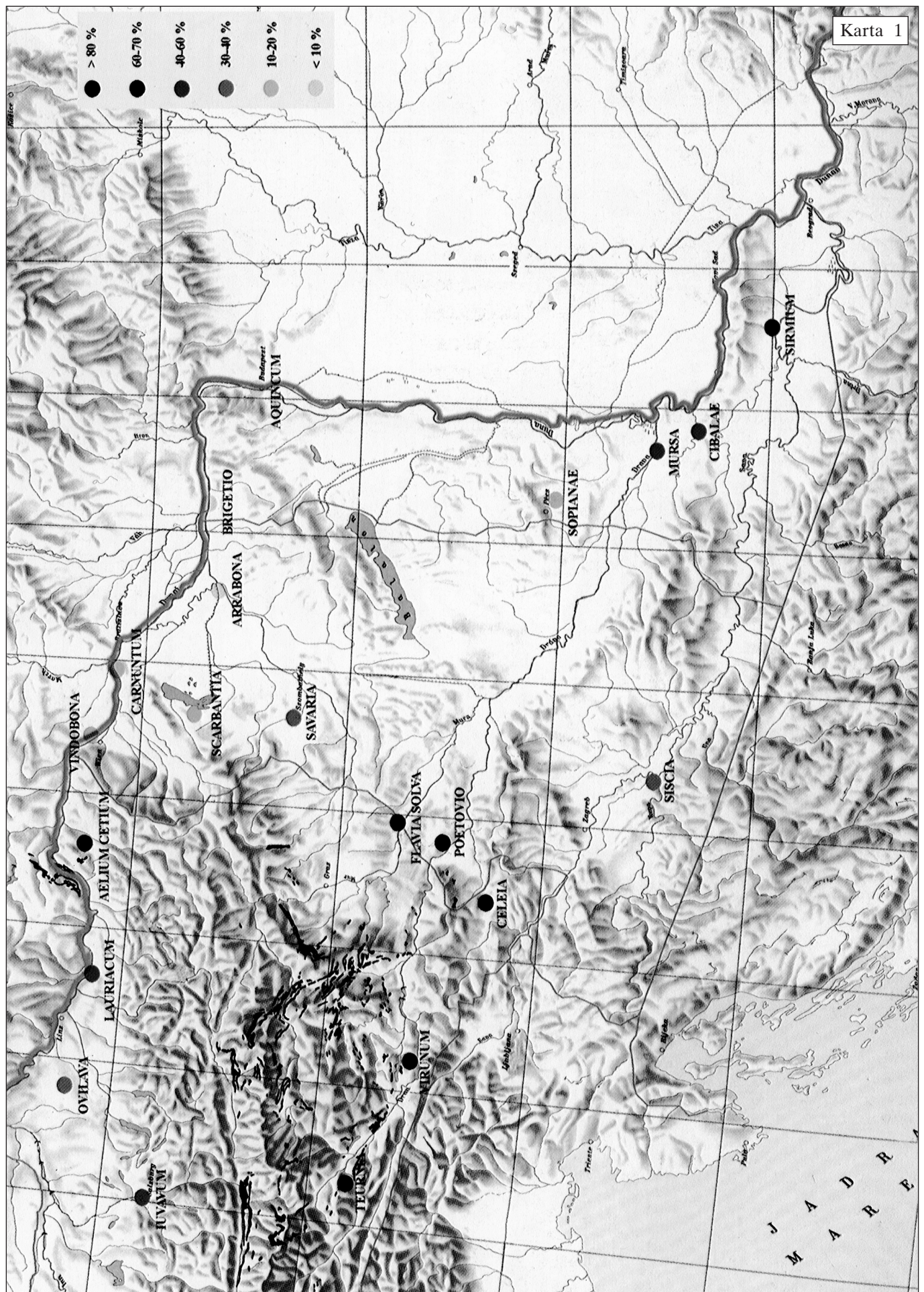
Sam lokalitet Gabajeva greda nalazi se oko 30 km sjevero-istočno od Koprivnice. Jezero je zapravo tzv. mrtvi kanal kakvih je na Dravi (a i inače na ravničarskim rijekama) mnogo. Mrtvi kanali ili "mrtvice" (kako se lokalno nazivaju) nastaju uslijed pomicanja toka rijeke, kad rijeka presiječe svoj meandar. Zbog

toga vjerujemo da je u prošlosti Drava protjecala kroz mjesto gdje je spomenik nađen te da je on na neki način izgubljen u prijevozu tim antičkim plovnim putem.

U ovom ćemo radu opisati osnovne karakteristike spomenika te se dotaknuti nekih aspekata fenomena kruništa, ograničivši se samo na one specifičnosti koje su direktno vezane uz naš nalaz, bez namjere da taj problem obradimo sveobuhvatno jer takva tema zahtijeva širu studiju.

OPIS

Kameni nalaz (T1, 1, T2) koji je tema našeg rada pripada skupini tzv. kruništa s lavljim parom. Radi se o tipu gornjeg završetka nadgrobne stele koji se najčešće pojavljuje kao odvojeni kameni segment, iako su poznati i primjeri monolitnog tretiranja kruništa i stele. Nalaz iz Gabajeve grede predstavlja zasebno krunište bez poznate pripadajuće mu stele, ali i bez

Rasprostranjenost mramornih spomenika u Noriku i Panoniji

tragova utora s donje strane baze koji se koriste kao spojnice kod ovakvih sklopova. Razlog tome je što je ovo krunište nedovršeno. Izrađeno je od krupnozrnatog bijelog mramora, svjetlucave površine. Dimenzije 160 x 68 x 44 cm, ukazuju na to da se radi o monumentalnom nalazu unutar ove skupine. Simetričnom kompozicijom dominira horizontalna os. Nju čine bočno polegnuta tijela dvaju leđima međusobno okrenutih lavova, s glavama okrenutima gledatelju. Oni flankiraju središnji vertikalni volumen uz kojega je prislonjen plitki prikaz glave, vjerojatno ženskog lika. Kompozicija počiva na jednostavnoj, jednostruko profiliranoj bazi. Začelje nije oblikovano već je zaravnjeno u plohu na čijoj su površini vidljivi rupičasti tragovi alata. Na bočnim stranama figure su odrezane plošno pa konstatiramo da se radi o kompoziciji namijenjenoj isključivo frontalnom pogledu, iako je gledajući sprijeda grupa uspjela ostvariti iluziju zaobljenosti i trodimenzionalnosti.

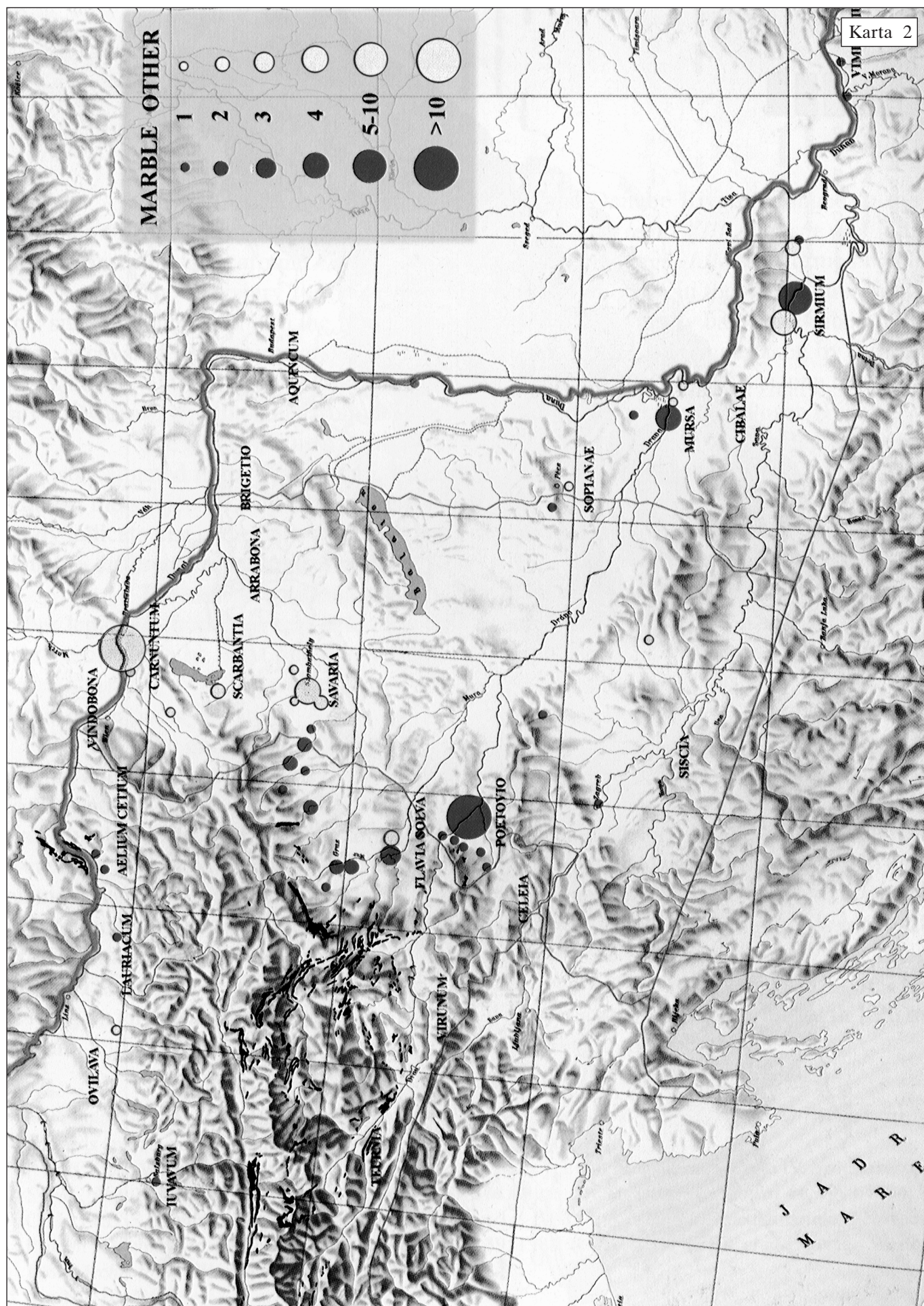
Osnovni dojam masivnosti kruništa je, čini se, većim dijelom posljedica toga što je ono nedovršeno. Važno je ipak uočiti kako karakter površine nije jedinstven - različiti se dijelovi nalaze u različitim stupnju obrade. Tako su površina lica središnjeg lika te prizmatični volumen na kojeg se naslanja grubo obrađeni, s rupičastim uleknućima kakve nalazimo i na začelju, a takva hrapava površina većim dijelom karakterizira i figuru desnog lava. Lijeva je lavlja figura više uglačana, osobito po stražnjem dijelu tijela, iako rupičastu teksturu ima glava, kao i šape te prednji dio tijela tj. oni dijelovi koji su ostali neartikulirani u masi. Gornja strana, odnosno leđa lavova, pokazuje najniži stupanj obrade grubim alatom, gdje je masa kamena zapravo samo odrezana. Na prednjoj strani, po iskošenoj površini na kojoj sjede lavovi još su vidljivi paralelni urezi dljetom. Baza je uglačana na prednjim i bočnim stranama.

Najpreciznije je oblikovana glava lijevog lava i to u sumarnim, mekim oblicima. Njuška, na kojoj su još vidljivi paralelni tragovi obrade alatom, vrlo je vjerno prikazana. Možemo pretpostaviti da je namjera bila oblikovati rastvorenu čeljust što je uostalom i pravilo kod kompozicija ovog tipa, no usta nisu izdubljena. Arkade su oble i istaknute, ali nema naznaka očiju. Grivu čine kovrče u nakupinama mekih, grudastih oblika koji u prirodnom valovitom ritmu padaju niz glavu i priliježu uz tijelo prerastajući u donjem dijelu u neartikuliranu kamenu masu. Takav tretman osobito dolazi do izražaja na bočnoj strani. S te se strane dobro uočava i položaj prednjih šapa položenih na prema unutra okrenuti klinasti oblik koji prati kut kruništa. Šape su, međutim, čitljive samo kao masa. U cjelini zamjećujemo hipertrofiranost glave u odnosu na proporcije tijela, ali i organski riješen prelaz s jednoga na drugo, gdje je uspješno prikriiven dojam nasadenosti i iščašenosti frontalne glave koja priliježe na bočno postavljeno tijelo, a upravo je takav nesklad čest kod ovakvih prikaza. Desna lavlja figura pruža puno manje elemenata za analizu. Skiciran je samo

osnovni obris i postav masa. Šape i tijelo većim su dijelom neobrađena kamena masa. Glava je nešto više artikulirana s uočljivim detaljima arkada, gornjeg dijela čeljusti i ponekog zaobljenja grive koja je, čini se, tretirana na isti način kao i kod nasuprotne figure. Središnji vertikalni volumen je prizmatičnog oblika, blago zaobljen s prednje strane. Možemo nagađati kako je intencija bila oblikovati ga u prizmu s prislonjenim polukružnim profilom, poput polustupa. Pri dnu stuba nalazi se velika nedovršena glava ženskog lika. Aplicirani prikaz je plošan poput maske. Lice je posve okruglo s naglašenim povijenim arkadama koje stvaraju sjenu iznad udubljenja koja sugeriraju oči, što licu daje ekspresivnost, ali zapravo u ovoj fazi još nema tragova obrade očiju. Jagodice su izbočene, a obrazi mesnati. Masa kamena ostavljena za nos sugerira plosnat i širok tubasti oblik. Donji dio lica je oštećen. Okrhnuti su djelić nosa, brada, te dio lijevog obraza. Lice uokviruju mekane, grudaste, sumarno obrađene mase kose tretirane na isti način kao i lavlja griva. Ti su oblici naročito voluminozni na tjemenu dok su sa strana nešto istanjeniji. Postoji otklon glave u desno i pod kutem dolje.

IKONOGRAFSKA I FORMALNA SVOJSTVA

Nedovršenost spomenika iz Gabajeve grede ne ostavlja nam prostora za spekulacije o njegovu radioničkom podrijetlu. Same okolnosti nalaza, na dnu antičkog plovnog puta daju nam, međutim, smjernice za drugu vrstu analize, koja će se odnositi na probleme materijalne osnove proizvodnje i trgovine kamenorezačkim proizvodima o čemu će kasnije biti riječi. Na početku ćemo se osvrnuti na ikonografske aspekte nalaza. Lavlje krunište je ikonografski standardizirani tip spomenika s heraldičkim postavom likova. Antitetični par lavova na ravnoj bazi polaže šape na ovnujsku glavu flankirajući središnji prikaz oslonjen na stup u pozadini. Prikaz u sredini zapravo jedini varira, pojavivši se dosad u nizu varijanti: glava muškarca s bujnom kosom i bradom, glava ženskog lika, delfini, Eros, žrtvenik (Dautova-Ruševljan 1983.). U najvećem se broju primjeraka javlja glava bradatog muškarca kojeg je još Gavela (Gavela 1954.) identificirao kao egipatsko-grčkog Serapisa, a ovakav tip kompozicije kruništa okvirno je datirao u doba širenja sinkretičkih kultova po Panoniji (1.-3. st.). Tim problemom najviše se bavio Petar Selem (Selem 1971., 1972., 1997.) pokušavši sve ikonografske motive lavljih kruništa povezati u smislenu cjelinu. Zaključio je da opisana kompozicija nastaje kao posljedica ispreplitanja egipatske i metroačke religijske sfere. U svojim se razmatranjima, međutim, većim dijelom koncentrirao na Serapisova kruništa, izostavljajući interpretaciju niza primjeraka koji nose ostale ikonografske varijante središnjeg prikaza. S obzirom na to da je naš primjerak nedovršen, ne može u tom smjeru ponuditi neke sigurne informacije. Prikazan je ženski lik, no kako je dat tek u osnovnim obrisima, preciznije ikonografske atribucije nisu zasad

Rasprostranjenost kruništa s lavljim parom

moгуće. Poznat nam je primjerak lavljeg kruništa iz Teutoburgija sa središnjim prikazom ženskog lika koji se tumači kao Kibela ili kao Meduza (T. I, 3). Taj primjerak pokazuje određene tipološke sličnosti s našim prikazom - izrazito okruglo lice, valovita bujna kosa, širok i tubast nos. Razmotrit ćemo ukratko ove dvije mogućnosti interpretacije. Kult Velike Majke u Panoniji je bio omiljen, tijesno povezan s državnom religijom (Gregl - Migotti 2000.). Našem bi tipu lavljeg kruništa ova interpretacija dala dosad najdirektnije teoretsko tumačenje kulturne podloge iz kojeg izrasta forma kruništa - mit o Atisu. Njegov je "kulturni obred obilježen žrtvovanjem ovna, kriobolijom", kojeg je "zatro lav", "Kibelin atribut par excellence" (Gregl - Migotti 2000.). Glava Meduze, s druge strane, pojavljuje se vrlo često kao motiv na zabatima nadgrobniha stela Norika i Panonije. Njeno povezivanje s motivom lava je, međutim, u ovakvom teoretskom okviru problematično jer nije neposredno povezana niti s metroačkom niti s egipatskom ikonografijom. Ovdje treba imati u vidu da je rimsko društvo, religijski gledano, polimorfno. Ikonografske prikaze ne treba shvaćati rigidno jer je u tadašnjim prilikama bilo sasvim moguće biti štovateljem više kultova istovremeno pa i kombinirati njihove ikonografije na istim kulturnim spomenicima. Kao primjer možemo navesti tzv. Orfejevu stelu iz Ptuja gdje se simultano javljaju religijski motivi različitih kulturnih sfera: Serapisovo krunište, Selena i Endymion, Orfej.

Aspekt nedovršenosti ovog spomenika čini nam se ključan jer otvara niz pitanja vezanih uz organizaciju radioničke proizvodnje kamenih nadgrobniha spomenika te problem trgovine ovakvim proizvodima uopće. Već smo ranije istaknuli kako se radi o nalazu lišenom konteksta, a moguća nagađanja o nadgrobnom spomeniku kojem bi ovo krunište bilo namijenjeno onemogućene su i time što na njemu nema tipičnih četvrtastih utora, koji služe kao spojnice s ravnom plohom vertikalnog završetka stele na koju priliježe krunište. Stupanj obrade u kojem se nalazi spomenik, gdje su oblikovani čak i neki minuciozniji detalji, a ploha na nekim dijelovima uglačana, čini nam se, iziskivao bi i oblikovanje osnovnog funkcionalnog elementa kao što je utor. Ovakva pretpostavka vezana je, međutim, uz uvjet da je tijekom ove faze obrade kruništa, klesarima poznat točan oblik i dimenzije pripadajuće mu stele na kojoj će na odgovarajućem mjestu oblikovati utor, odnosno da je proizvodnja svih dijelova spomenika simultan i međusobno uvjetovan proces. Izgleda da je ovdje ipak riječ o skulptorski i ikonografski odvojenim postupcima oblikovanja, bez da se ima u vidu cjelina sklopa stele i kruništa. Možemo, dakle, nagađati kako se ovakva kruništa izrađuju kao poseban element, proizveden za tržište ili direktno za naručitelja, te da tek u posljednjoj fazi dolazi do eventualne integracije pojediniha dijelova

spomeničke cjeline. Tada bi se oblikovao i utor, imajući u vidu konkretne specifičnosti stele s kojom se krunište spaja u svoj konačni oblik.

Imajući na umu da nam iscrpnija formalna analiza neće moći pružiti uvid u mehanizme proizvodnje nadgrobniha spomenika, a napose kruništa, jer nam je radionički kontekst u većoj mjeri nepoznat, a datacija okvirna, mislimo da bi tu temu valjalo naćeti, utoliko što postoje znatne razlike u kvaliteti među pojedinim primjercima ovog tipa kruništa. Ogranićit ćemo se samo na one primjere koji nam pružaju direktne analogije za krunište iz Gabajeve grede. Za početak treba spomenuti kako se radi o vrlo kvalitetnom primjerku unutar korpusa ove formalne sheme. To vidimo u temeljnom postavu masa figura lavova (T. I, crtež 1) koji se ovdje javljaju u anatomski kvalitetno izvedenom sjedećem položaju, radi ćega im tijela ne djeluju toliko zakrčljala, a glave hipertrofirane, što je redovito pravilo i nedostatak ovih kompozicija. Nadalje, takav položaj figura daje kruništu određeni sklad i monumentalnost te stvara prostor za motive, koji se slobodnije rasprostiru po horizontali. Izbjegnuto je dojam "gužve" motiva na malom prostoru što je upravo tipično i za kvalitetnije primjere lavljih kruništa (T. I, 5). Što se tiće samog oblikovanja, najkarakteristićnija je obrada lavlje grive koja pada u mekim sumarno riješenim oblicima. Takav proces stilizacije kojeg je započeo klesar našeg kruništa zapravo je rijedak. Poznat nam je tek još jedan primjerak iz Sirmija (T. I, 2). Držimo da je to u cjelini najkvalitetnije izvedeni primjerak kruništa. Tu je griva izuzetno kvalitetno riješena u bujnim zavojitim kovrćama koje organski obavijaju glavu, ćineći od nje prostorno tijelo. S druge strane kod ostalih dovoljno saćuvaniha, poznatih nam primjeraka, griva je zaćešljana od lica u zrakastim paralelnim linijama, pri vrhu lagano povijenim i to u dva sloja. Griva ćini dvodimenzionalni sroliki ili okrugli okvir za najćešće amblematski predimenzioniranu glavu.

Drugi moment oblikovanja koji mislimo da treba istaknuti je priroda središnjeg prikaza (T. I, 1, crtež 1). Njegovu kvalitetu kod našeg kruništa ne možemo ozbiljnije ocijeniti zbog stupnja dovršenosti u kojem se nalazi. Možemo se osvrnuti na njegov položaj i dimenzije. Već smo ranije istakli kako je glava ženskog lika nagnuta pod kutem prema dolje. Kako je krunište trebalo biti postavljeno na povišeni položaj, prikaz glave izveden je pod kutem, a s obzirom na njegovu velićinu konstatiramo da je to moralo biti znatno iznad razine ljudskog oćišta. Tako je mogao ostvariti komunikaciju s gledateljem. Taj efekt, ćini se, majstori drugih poznatih kruništa nisu uzeli u obzir. Nadalje, sama velićina tog prikaza osigurava mu mjesto dominantnog elementa ove kompozicije što nije uvijek slućaj - (T. I, 4).

MATERIJALNA OSNOVA KAMENOREZAČKE PROIZVODNJE

Važna karika u lancu kamenorezačke proizvodnje je i materijalna osnova produkcije kamenih izrađevina, ponajviše nadgrobnih spomenika. Najveću pažnju tom problemu u posljednje je vrijeme posvetio Bojan Djurić. U svom je neobjavljenom doktoratu (Djurić, diss., 1991.) pokušao obraditi probleme proizvodnje i trgovine kamenim izrađevinama na području tri provincije: Norika, Panonije Superior i Panonije Inferior. Iako se radi o administrativno pa i kulturno različitim područjima bilo je moguće obraditi ih zajedno jer je, po svemu sudeći, norička proizvodnja kamena, razvijena na bogatim ležištima mramora, direktno utjecala na kamenorezačku proizvodnju u obje Panonije. Panonija nema svojih ležišta mramora tako da je sav mramor kojeg tu nalazimo morao biti uvezen. Petrografske analize, kojima bismo direktno povezali pojedine spomenike s kamenolomom, ne postoje. Štoviše, poznat je relativno mali broj kamenoloma uopće, odnosno njih oko 40 u sve tri provincije. Zato se moralo iznaći druge metode da dokučimo izvorišta i načine distribucije kamenih proizvoda. Djurić je svoja istraživanja usmjerio u četiri pravca: izvori kamena, prostorna distribucija glavnih kategorija materijala u odnosu na određene kategorije spomenika, poluproizvodi kao dokaz za način proizvodnje i distribucije mramornih izrađevina te distribucija mramornih proizvoda u Panoniji Superior i Inferior kao dokaz za moguću trgovinu između Norika i Panonije tim proizvodima. Za nas su najinteresantniji problemi poluproizvoda i distribucije kako mramornih izrađevina, tako i kruništa s lavljim parom u Noriku i Panonijama. Pri proučavanju proizvodnje i trgovine kamenorezačkim izrađevinama Djurić se poslužio modelom kojeg je još pedesetih godina definirao Ward-Perkins na osnovi djelatnosti velikih carskih kamenoloma (Ward-Perkins, 1951., 1956., 1957., 1958., 1969., 1970., 1977., citirano kod: Djurić, 1991.). Prema tom modelu, proizvodnja kamenih izrađevina dijeli se na dvije faze: u prvoj fazi u kamenolomu se definira osnovna arhitektonska koncepcija i tip ukrasa. Drugu fazu čini distribucija i trgovina mramornim proizvodima, gdje lokalne radionice dovršavaju spomenik, dodajući mu dekorativne elemente i natpis, ovisno o želji naručitelja.

Krunište iz Gabajeve grede nađeno je na antičkom plovnom putu te zasigurno predstavlja nedovršen proizvod, zbog čega ga možemo načelno uklopiti u Ward-Perkinsov model. Međutim, ovdje postoje određeni problemi. Krunište iz Gabajeve grede proizvod je primarno skulpturalnog karaktera, a stupanj obrade u kojem se nalazi zahtijevao je puno kompleksnije klesarsko oblikovanje od onoga koje Ward-Perkins spominje u definiciji prve faze izrade poluproizvoda (arhitektonika i tip ukrasa). Ovaj nalaz bi utoliko mogao pridonijeti širem shvaćanju Ward-Perkinsovog modela što držimo da je tema za jednu širu raspravu.

Prikaz distribucije mramornih izrađevina (Karta 1) može nam pomoći da pokušamo dokučiti putove trgovine mramorom u Noriku i Panonijama (Djurić, 1997.). Norička središta (Ovilava, Lauriacum, Aelium Cetium, Teurum, Virunum i Celeia) imaju najveće količine mramora u usporedbi s panonskim središtima. U Noriku je mramor lokalni kamen, a gradovi su se njime opskrbljivali iz lokalnih kamenoloma (Djurić, 1997.). U Panonijama imamo sasvim drugačiju situaciju. Kako je tu sav mramor uvezen, ima ga znatno manje nego u noričkim središtima. U Panoniji najveći postotak mramornih nalaza ima Poetovio (90 %), što je gotovo jednako kao i u noričkim središtima. Ovaj podatak treba tumačiti blizinom noričkih kamenoloma. Slijede središta sa 40-50% mramora, a to su Siscia, Savaria, Mursa, Cibalae i Sirmium. Sjevernopanonska središta Scarabantia, Arrabona, Carnuntum, Vindobona i Brigetio imaju najmanje količine mramora (5-20%), što se može objasniti kupovnom moći stanovništva, potrebama tržišta i organizacije trgovine (Djurić, 1997.). Sudeći prema ovim podacima glavno središte trgovine mramorom za Panoniju je Poetovio i to Dravom, Dunavom i Savom kao glavnim putevima (Djurić, 1997.). Još jedno središte koje treba uzeti u obzir je Celeia, Savinjom i Savom, odakle je mramor mogao stizati u Sisciju.

Slika distribucije lavljih kruništa (Karta 2) u velikoj se mjeri podudara s distribucijom mramora uopće. Iz karte vidimo da je najveća koncentracija kruništa u neposrednoj blizini noričkih ležišta mramora pri čemu prednjači Poetovio. Istočnije u Panoniji najveću koncentraciju lavljih kruništa nalazimo u Mursi i Sirmiju. U sva tri središta najveći je broj kruništa izrađen od mramora.

Na osnovi ovih podataka o distribuciji mramora i lavljih kruništa možemo pretpostaviti da je pojava oblika kruništa u Panoniji rezultat djelatnosti pohorskih kamenoloma, te Poetovija kao centra trgovine, odnosno širenja ove forme.

Najveće koncentracije mramora u Panoniji ima Poetovio, Mursa, Cibalae i Sirmium, iz čega proizlazi da su Drava, a onda Sava i Dunav bili ključni putovi trgovine tim kamenom. U Poetoviju, a istočnije u Mursi i Sirmiju, najviše je nalaza lavljih kruništa, većinom mramornih. Distribucijske karte (Karta 1, Karta 2) pokazuju da se nalazi lavljih kruništa u velikoj mjeri podudaraju s rasprostiranjem mramornih izrađevina. Drugim riječima, gdje ima mramora prisutna su i lavlja kruništa. Stoga, ako smo Poetovio označili kao glavno središte trgovine mramorom tada možemo i širenje forme lavljih kruništa dovesti u direktnu vezu s djelatnošću pohorskih radionica, te Poetovio identificirati kao centar iz kojeg kruništa stižu u istočno-panonska središta Mursu i Sirmij. Argument koji donekle učvršćuje našu tezu o širenju oblika kruništa je i naš nalaz. Krunište iz Gabajeve grede nedovršeno je putovalo Dravom na zasad nepoznato odredište što pokazuje da je spomenik u glavnim crtama već definiran na točki polaska, u nekoj od

pohorskih radionica, pri nekom kamenolomu, a ne u jednoj od lokalnih radionica. Zanimljivo je spomenuti da u Celeji koja ima relativno velike količine mramora, gotovo i ne nalazimo kruništa. Siscia, koja se u pogledu trgovine mramorom povezuje s Celejom, također ne poznaje lavlja kruništa. Ovo bi bio još jedan argument u prilog prepoznavanja Poetovija kao centra širenja ovog oblika.

ZAKLJUČAK

Krunište iz Gabajeve grede načinjeno je od krupnozrnatog bijelog mramora. Između dva antitetično postavljena lava smješten je središnji prikaz ženskog lika prislonjen uz vertikalni stub u pozadini. Ikonografski prikaz smo interpretirati kao Kibelu ili Meduzu na osnovi poznatih nam analogija. Budući da je nalaz pronađen nedovršen te lišen arheološkog konteksta, nije ga moguće preciznije datirati. Smjestili smo ga u širok kronološki okvir pojave sinkretičkih kultova u Panoniji 1.-3. st.

Smatramo kako već na ovom stupnju obrade, u kojem smo zatekli krunište iz Gabajeve grede možemo ocijeniti kako bi ga smjer u kojem je krenulo njegovo

oblikovanje smjestio među najkvalitetnije primjerke ove spomeničke forme. Oscilacije u kvaliteti koje postoje unutar ove grupe navedene su isključivo kako bismo što iscrpnije opisali naš nalaz. One su brojne, zrcaleći razlike u željama i mogućnostima naručitelja, kao i kvaliteti lokalnih radionica koje su ovakav tip proizvoda oblikovale do svog konačnog izgleda. Naš nalaz nije doveden do tog stupnja obrade nego je on zapravo poluproizvod, kojeg smo načelno uklopili u Ward-Perkinsov model proizvodnje i trgovine kamenim izrađevinama. Pretpostavljamo da je centar trgovine mramorom za Panoniju bio Poetovio. Otuda je, vjerujemo, došao i naš nalaz na putu prema nekom od istočno-panonskih središta.

* Zahvaljujemo se zaposlenicima Bilokalnika-Igme: Željku Alduku, Vladimiru Bobovcu, Danijelu Laketi, Nenadu Lukašinu, Ivici Zvijercu i Zlatu Zvijercu što su omogućili da nalaz bude pronađen i neoštećen prenešen u Muzej grada Koprivnice.

Zahvaljujemo se kolegama Bojanu Djuriću, Branki Migotti, Petru Selemu i Mladenu Tomoradu na pomoći i sugestijama važnim za prirodu ovog nalaza.

Zahvaljujemo se suradniku Vladi Kolareku na uloženoj trudu pri crtanju nalaza.

POPIS LITERATURE

- Dautova-Ruševljan 1983 V. Dautova-Ruševljan: Rimska kamena plastika u jugoslovenskom delu provincije Donje Panonije. Novi Sad, 1983.
- Djurić 1991 B. Djurić: Noriško-panonska proizvodnja nagrobnih spomenika in trgovina z marmornimi izdelki. (doktorska disertacija.). Ljubljana, 1991. 1997. *Eastern Alpine Marble and Pannonian Trade*. U: *Kolokvij Celje*, 1997: 73-86
- Gavela 1955 B. Gavela: Antički spomenici grčko-egipatskog sinkretizma u našoj zemlji. *Starinar*, n.s. V-VI/1954-1955.
- Gorenc 1971 M. Gorenc: Antičko kiparstvo jugoistočne Štajerske i rimska umjetnost Norika i Panonije. *VAMZ* 3.s. 5/1971.
- Gregl - Migotti 2000 Z. Gregl - B. Migotti: Nadgrobna stela iz Siska (CIL III 3985). *VAMZ*, 3.s. 32-33/1999-2000.
- Horvat 1982 A. Horvat: Osvrt na urbanističku koncepciju jezgre Križevaca. U: *Križevački zbornik II 1982*: 135-149
- Pinterović 1978 D. Pinterović: Mursa i njeno područje u antičko doba. *Osijek*, 1978.
- Selem 1971 P. Selem: Boginja s tisuću imena. *Hrvatski znanstveni zbornik*, 1/1971:291-332 1972. Egipatski bogovi u rimskom Iliriku. *Godišnjak centra za balkanološka ispitivanja IX*, knjiga 7. Sarajevo, 1972. 1997. *Izidin trag*. Književni krug, Split 1997.
- Ward-Perkins 1951 J. B. Ward-Perkins: *The Art of the Severan Age in the Light of Tripolitanian*, *Proceedings of the British Academy* 37, 1951, 277-304 1956. *The Hippolytus Sarcophagus from Trinquetaille*, *The Journal of Roman Studies* 41, 1956, 10-16 1957. *Roman Garland Sarcophagi from the Quarries of Proconnesus (Marmara)*, *Annual Report of the Board of Regions of the Smithsonian Institution*, Publication 4314, 1957, 455-467 1958. *Four roman garland sarcophagi in America*, *Archaeology* 11/2, 1958, 98-104 1969. *The Imported Sarcophagi of Roman Tyre*, *Bulletin du Musee de Beyrouth* 22, 1969., 109-145 1970. *Dalmatia and the Marble Trade*. U: *Disputationes Salonitanae* 1970: 38-45, Split, 1975. 1977. *Workshops and Clients: the dionysiac sarcophagi in Baltimore*, *Atti della Pontifica accademia romana di archeologia. Rendiconti* 48, 1977., 191-238

SUMMARY

RECENT FIND OF AN UPPER END OF STELE IN THE FORM OF LIONS FROM THE GABAJEVA GREDA SITE NEAR KOPRIVNICA

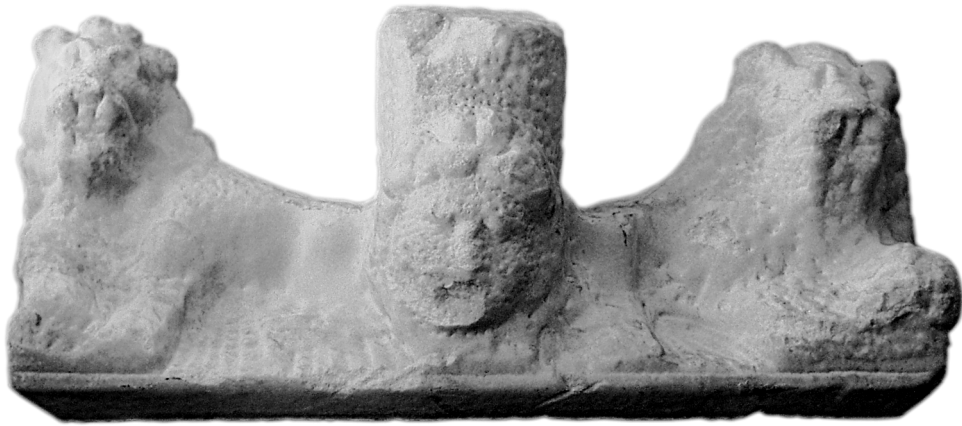
Key words: upper end in the form of lions, marble, Roman period

An unfinished upper end of stele in the form of lions was found in Gabajeva greda lake near Koprivnica in September 2001. It is made of large-grained white marble. The assemblage consists of a flat depiction of female's head, placed against the background of a vertical column and flanked by two lions. It can be interpreted as Kybele or a Gorgon. Compositions with a pair of lions are closely

connected with the spread of syncretic cults through Roman Provinces from 1.-3. century. At this point it is possible only to roughly date the monument within this period since it was found outside an archaeological context. The Gabajeva greda upper end shows high artistic quality. The material conditions for marble production and trade provided a base for a thesis on the nature of the presence of such monuments in Eastern Pannonia centres. It is linked with the activity of Pohorje marble quarries and Poetovio we identified as the leading centre of trade and spread of this particular form of monument.

Translated by authors

T. I

1

2

4

3

5

T. II

